

DE SOCIOLOGISCHE BRIL

Boekbespreking

Het precariaat van de 99%

Wike Been

Universiteit Groningen

wike.been@rug.nl

Marguerite van den Berg (2021) *Werk is geen oplossing*. Amsterdam: Amsterdam University Press. 144 pagina's, € 18,99, ISBN 9789463725170.

'Druk' is het automatische antwoord dat we tegenwoordig geven op de vraag hoe het met ons gaat. In *Werk is geen oplossing* opent Marguerite van den Berg, universitair hoofddocent sociologie aan de Universiteit van Amsterdam, ons de ogen voor deze vanzelfsprekendheid. Het is niet normaal, stelt ze. En daarbij: het is geen individueel probleem. Ze legt met haar boek de collectieve dimensie bloot van uitputting: niet 'ik heb een burn out', maar 'wij zijn uitgeput'. *Werk is geen oplossing* is een activerend populairwetenschappelijk boek waarin wordt gesteld dat werk 'geen oplossing' meer is voor onzekerheid, maar ons juist – collectief – onzeker en moe maakt.

'Iedereen is moe. Niemand heeft tijd.' Deze zinnen lopen als een refrein door het boek en vormen de centrale probleemstelling. Van den Berg onderbouwt deze claim niet met cijfers, maar doet een appel op een gevoel van herkenning bij de lezer. Het werkt: ook ik herken de vermoeidheid en zie het terug in mijn omgeving. De onderbouwing komt vervolgens in de vorm van een stevige theoretische analyse, waarin *Werk is geen oplossing* een groot scala aan arbeidssociologische vraagstukken verbindt. Het boek biedt inzicht in systemische oorzaken van onze vermoeidheid en beoogt in het tweede gedeelte praktische handvatten te geven aan individuen om meer ademruimte te creëren.

Systemische oorzaken

De oorzaak van de collectieve uitputting en onzekerheid, zo laat Van den Berg zien met haar analyse vanuit marxistisch-feministisch perspectief, is de plaats die

werk inneemt in het kapitalistische systeem en de daarmee samengaan­de al­maar groeiende en alomvattende on­ze­ker­heid waar iede­reen in meer of mindere mate door geraakt wordt. Werk, zo stelt Van den Berg

[...] geeft al lang niet meer de bestaans­ze­ker­heid die we verlan­gen. De flexi­bilise­ring van de arbeids­markt, over­werk, opeenvolgende crises, het duurder worden van het leven: we kunnen gerust vaststellen dat werk voor mensen meer on­ze­ker­heid dan ze­ker­heid geeft. (p. 16)

Daarbij, zo stelt ze, zijn ook andere ze­ker­heden in het leven on­ze­ker­der ge­worden. Door bezuinigingen en herzieningen van de Nederlandse verzorgingsstaat richting een participatiesamenleving, zijn bijvoorbeeld regelingen zoals de bijstand niet langer een recht maar een gunst. Voortbouwend op het werk van Judith Butler (2015) en Isabell Lorey (2015) stelt Van den Berg dat de groeiende on­ze­ker­heid daarmee (bijna) iede­reen treft: ‘de verzorgingsstaat verzorgt de centrumbewoners ook steeds minder’ (p. 48).

Van den Berg zet zich met deze analyse af tegen het werk van Guy Standing en anderen die daarop voortbouwen. Deze literatuur stelt dat er sprake is van een groeiende precare klasse in de maatschappij: het precariaat. Van den Berg gaat hier tegenin door te beargumenteren dat het een illusie is dat er ook een groep is die geen last heeft van precarisering. Volgens haar raakt de on­ze­ker­heid iede­reen en gaat kwets­baar­heid dus niet over de ander maar over ons allemaal, ook al manifesteert het zich in verschillende vormen en hebben we niet allemaal dezelfde ervaringen. Met haar analyse volgt Van den Berg dus de these dat er niet zozeer sprake is van dualisering (waarin een bepaalde groep last heeft van precarisering en anderen niet) maar van algehele liberalisering van de arbeidsmarkt en sociaal beleid. Van den Berg staat niet alleen in deze analyse. Ook binnen de literatuur over de ontwikkeling van het kapitalisme wordt deze conclusie getrokken (zie bijvoorbeeld Azmanova 2020), al wordt deze literatuur door Van den Berg buiten beschouwing gelaten.

Los van dat werk geen ze­ker­heid meer biedt, stelt Van den Berg dat het ook niet emancipeert. Ze plaatst haar analyse van werk in het feministisch debat rondom moederschap, huishoudelijk werk en betaald werk. Van den Berg observeert dat ‘[...] het denken over [betaald] werk als route naar emancipatie ook in Nederland dominant [is]’ (p. 69). Zij laat zien dat door de eenzijdige waardering van productief werk en de steeds grotere ruimte die dit inneemt, reproductief werk – zoals koken, wassen en het opvoeden van kinderen – in de verdrukking komt. Dit gaat ten koste van onszelf, aandacht voor elkaar en zorg voor kinderen, zo stelt ze. Een belangrijke stap naar minder collectieve vermoeidheid is dan ook erkenning voor reproductief werk, omdat dit is ‘waar steeds meer werkende levens in de knel komen’ (p. 65).

Aanvullend observeert Van den Berg dat het feminisme ook nu nog vaak gaat over vrouwen in topposities. Gebruik makend van hooks (2000) beargumenteert Van den Berg dat dit debat voorbijgaat aan de rol van ras en klasse, en daarmee aan de realiteit van grote groepen vrouwen voor wie betaald werk (altijd al) geen keuze maar noodzaak is geweest. Voor hen is werk geen emancipatie, maar een toename van het aantal taken dat gedaan moet worden. Het uitbesteden van huishoudelijke taken aan vrouwen in minder bevoordeelde sociaaleconomische posities leidt niet tot emancipatie maar tot ‘ketens van uitbuiting’ (p. 61). Van den Berg stelt dan ook dat ‘[...] het idee dat meer werk zou leiden tot bevrijding en meer gendergelijkheid wellicht nuttig is geweest voor vrouwen aan de top, maar voor vele anderen een ramp was’ (p. 62). Ze roept daarom op tot een feminisme voor iedereen.

De discussie rondom de hedendaagse waarden van werk betreft Van den Berg in haar analyse door te stellen dat betaald werk vaak wordt genoemd als belangrijk middel tot zelfverwezenlijking. ‘Volg je hart, doe wat je leuk vindt en waar je passie ligt,’ luidt het hedendaagse arbeidscredo. Van den Berg benoemt de keerzijde hiervan: het maakt ons ook kwetsbaar voor onderbetaling en veel te lange werkdagen. Waarom zouden we immers (goed) betaald moeten worden om te doen wat we sowieso graag doen? En waarom zouden we dat beperken tot veertig uur (of minder) per week? Maar, zo stel Van den Berg in navolging van Sarah Jaffe (2021), ook al houden nog zoveel van ons werk, ons werk houdt niet van ons. In tegendeel. Werk is steeds meer van ons gaan vragen. We moeten ons voortdurend aanpassen en we worden verondersteld plooibaar en beschikbaar te zijn. Een proces waarin we het risico lopen onszelf te verliezen en jongeren daarbij ook nog eens het risico lopen hun toekomst te verliezen. We blijven namelijk de verwachting koesteren dat ons werk ons op een begeven moment de stabiliteit gaat geven om een huis te hebben en een gezin te starten. Doordat dit allang niet meer de realiteit is, ‘[...] kan het [voor jongeren] voelen alsof het leven [nog] niet begonnen is’ (p. 94).

Oplossingen

De vraag ‘Wat dan?’ benadert Van den Berg vervolgens op bescheiden wijze. Ze heeft geen pretentie om zelf met alle oplossingen te komen, maar ziet dit als een collectieve uitdaging. Ze daagt ons uit om als eerste stap ruimte voor onszelf te creëren door in opstand te komen en werk te weigeren. Bijvoorbeeld door tijd terug te stelen door ‘[...] op zoek te gaan naar momenten om niet te doen wat de baas van ons vraagt’ (p. 129). Ze zet daarbij werkweigering op kleine schaal (alleen of met directe collega’s) centraal.

Van den Berg sluit collectieve strategieën niet uit. Ze ziet echter geen heil in vakbonden (deze verdedigen volgens haar slechts ‘de belangen van de leden en verwacht deze ook nog eens met die van de werkgever’ (p. 123)) en we moeten volgens haar ook niet gaan zitten wachten op het collectief. Vandaar het voorstel om werk te weigeren op kleinere schaal. Ze gaat hierin voorbij aan het feit dat collectieve

actie relatieve veiligheid biedt tegen consequenties waar alleen jij de gevolgen van draagt. Hoe is immers in een vergaand geflexibiliseerde arbeidsmarkt echt individueel verzet mogelijk? Het voelt kwetsbaar. Voor de platformwerker tast het de *ratings* aan. Voor flexwerkers de reputatie bij de baas, wat weer consequenties heeft voor referenties benodigd voor de volgende flexbaan. Ook voor de groeiende groep zelfstandigen is de strategie niet helemaal duidelijk (in verzet tegen welke baas?), terwijl ook zij getroffen worden door de onzekerheid. Daarbij biedt de wet nog enige bescherming bij collectieve actie, bijvoorbeeld met het onderkruipersverbod. Stakende arbeiders mogen bij wet niet vervangen worden door uitzendkrachten. Dit geldt niet voor individuen. Kan individuele actie in deze context wel het uitgangspunt zijn? Is collectieve actie niet de enige echte optie? Collectieve actie veronderstelt echter een gevoel van gemeenschappelijkheid en solidariteit. Dat Van den Berg collectieve actie niet als uitgangspunt neemt, komt wellicht door een veronderstelling dat we solidariteit gaandeweg verlerd zijn. In het recent verschenen boek door Roxane van Iperen (2022) is dit immers precies de conclusie die getrokken wordt. De verloren solidariteit wordt door Van Iperen ook nog eens verbonden aan de steeds toenemende onzekerheid. De onzekerheid die ook Van de Berg als uitgangspunt neemt. Een belangrijke eerste stap is dan wellicht dat we inzien dat we niet alleen zijn en dat we elkaar weer weten te vinden in onze gedeelde onzekerheid.

Van den Berg geeft nog wat verdere handvatten om elkaar te vinden. Werk weigeren is volgens haar namelijk niet alleen een protest maar ook een manier om voor onszelf duidelijk te krijgen wat we wel willen. Om inzicht te krijgen in mogelijke manieren om zekerheid voor onszelf te organiseren in een context waar de arbeidsmarkt en de verzorgingsstaat dit niet langer doen, dirigeert ze onze blik naar *commons* (hierbij gebruik makend van het werk van Berlant (2016) en Federici (2018)): een 'organisatievorm waarin een gemeenschap gezamenlijk eigenaarschap heeft en zorg en verantwoordelijkheid draagt voor bijvoorbeeld een park, een stuk land, kinderopvang of iets anders' (p. 145). Kortom, organisatievormen die buiten de commodificatie van onze samenleving zijn gebleven en die in de luwte overal om ons heen aanwezig zijn. Ze vallen alleen niet zo op. Van den Berg zet ze in de spotlights en creëert zo mogelijkheden om alternatieven te zien en zekerheden voor onszelf te creëren in onze eigen omgeving.

Literatuur

Azmanova A (2020) *Capitalism on Edge*. New York: Columbia University Press.

Berlant L (2016) The commons: Infrastructures for troubling times. *Environment and Planning D: Society and Space*, 34(3): 393–419.

-
- Butler J (2015) *Notes toward a performative theory of assembly*. Cambridge: Harvard University Press.
- Federici S (2018) *Re-enchanting the World: Feminism and the Politics of the Commons*. Oakland: PM Press.
- hooks b (2000) *Feminist theory: From margin to center*. London: Pluto Press.
- Iperen R van (2022) *Eigen welzijn eerst. Hoe de middenklasse haar liberale waarden verloor*. Amsterdam: Thomas Rap.
- Jaffe S (2021) *Work won't love you back: How devotion to our jobs keeps us exploited, exhausted, and alone*. New York: Bold Type Books.
- Lorey I (2015) *State of insecurity: Government of the precarious*. London: Verso Books.
- Standing G (2016) *The precariat: The new dangerous class*. London: Bloomsbury.
-

Over de auteur

Wike Been is universitair docent arbeidssociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Haar werk richt zich op arbeidsvoorwaarden, precair werk en de regulering daarvan.